

*Filozofia polityczna Augusta Cieszkowskiego. Mesjanizm jako droga do
odpolitycznionego uniwersalizmu – streszczenie*

Rozprawa stanowi krytyczną analizę oraz komentarz do filozoficzno-politycznych aspektów myśli jednego z najwybitniejszych przedstawicieli polskiego mesjanizmu – Augusta Cieszkowskiego. W dysertacji zastosowano metodę rekonstrukcji poglądów filozofa wraz z opisem ich filozoficznych źródeł. Badania obejmują swym zasięgiem związki myśli Cieszkowskiego z filozofią Georga Wilhelma Friedricha Hegla, koncepcjami społecznymi Claude’a Henriego de Saint-Simona i Charlesa Fouriera oraz różnymi nurtami teologii i filozofii chrześcijańskiej. Analizując i badając znaczenie filozofii politycznej Cieszkowskiego zdecydowano się na wykorzystanie siatki pojęciowej oraz metod wypracowanych przez Carla Schmitta. Ich zastosowanie pomogło lepiej zrozumieć specyfikę badanych teorii poprzez ich interpretację w świetle takich ujęć teoretycznych jak: uwzględnienie opozycji przyjaciel-wróg, pytanie o warunki możliwości ustanowienia globalnej wspólnoty politycznej oraz podkreślanie antropologicznego zakorzenienia koncepcji filozoficzno-politycznych. Zabieg ten pozwolił na ujawnienie, znajdujących się na marginesach omawianej twórczości, fundamentalnych twierdzeń i milcząco przyjętych przez Cieszkowskiego założeń, mających jednakże doniosłe konsekwencje teoretyczne. Rozprawę można odczytywać jako studium historyczno-filozoficzne oraz jako przykład próby przeprowadzenia testu hermeneutycznej mocy kategorii zawartych w dziełach Schmitta.

Przedkładana dysertacja została podzielona na dwie części. Pierwsza z nich dotyczy zbadania, wspomnianego wyżej, ideowego podglebia, na jakim wzrastały dociekania polskiego mesjanisty.

W rozdziale pierwszym starano się ukazać związki filozofii autora *Prolegomenów do historiozofii* z koncepcjami filozoficznymi autorstwa Georga Wilhelma Friedricha Hegla. W początkowych partiach tej części rozprawy skupiono się na zarysowaniu ram światopoglądowych wytwarzanych przez, dominujący w czasach życia obu twórców, romantyzm. Fundamentalnym dla tej epoki rozpoznaniem sytuacji kultury europejskiej było przekonanie o antynomicznym charakterze rzeczywistości. Rozwiązaniem sprzeczności targających ówczesnym życiem duchowym miała być opracowana przez Hegla dialektyka –

pewna jej wersja zdeterminowała całą twórczość Cieszkowskiego, dlatego też w odpowiednim podrozdziale starano się naszkicować sposób jej adaptacji do celów teoretycznych polskiego filozofa. Recepcja ta niejako wymusiła na autorze *Ojcie Nasz* refutację ważnych dla Heglowskiej filozofii historii i polityki tez dotyczących rozwoju dziejów i ściśle z nim związanych, możliwych do przeprowadzenia, zmian polityczno-społecznych. Odrzucenie postfaktualizmu oraz kontemplatywizmu Hegla otworzyło drogę do zbudowania o wiele bardziej optymistycznego i radykalnego obrazu transformacji wspólnotowego życia ludzkości niż miało to miejsce w systemie berlińskiego klasyka idealizmu. Aspektem, w których myśl autora *Fenomenologii ducha* nie mogła spełnić filozoficznych oczekiwań Cieszkowskiego został poświęcony osobny podrozdział.

Rozdział drugi dotyczy kolejnego ideowego źródła mesjanizmu polskiego myśliciela, jakim był francuski romantyzm socjalny. Ta część dysertacji zawiera uwagi terminologiczne, związane z oceną słuszności używania w rozważaniach nad rozwojem myśli Cieszkowskiego pojęcia „romantyzmu socjalnego” zamiast, bardziej rozpowszechnionego, „socjalizmu utopijnego”. Ponadto zawarto tam także również próbę uchwycenia kulturowego znaczenia tego nurtu w realiach XIX-wiecznej Francji, charakterystykę poglądów Claude’a Henriego de Saint-Simona oraz Charlesa Fouriera a także opis sposobów rezonowania propagowanych przez nich idei na dzieła tworzone przez głównego bohatera dysertacji.

Rozdział trzeci ukazuje drogi wykorzystywania przez Cieszkowskiego treści pochodzących z teologicznej tradycji chrześcijaństwa. Po naświetleniu stosunku filozofa do idei chiliastycznych, w kolejnych podrozdziałach skupiono się na rekonstrukcji związków myśli Cieszkowskiego z teologią katolicką i protestancką w kontekście, opisywanych przez niego, procesów historiozoficznych. Szczególny akcent położony został na krytykę ówczesnego katolicyzmu i jego fundamentalnych tez związanych ze statusem i rolą Kościoła oraz samych chrześcijan w doczesności. Dociekania te wiązały się z tematyką polityczną, co również zostało podjęte w opisywanej części rozprawy. Ostatnia część rozdziału to próba określenia tego, jak mesjanista pojmował religię w ogóle. W tym aspekcie dostrzeżono wyraźny antyindywidualizm ujęcia religijności głoszonego przez autora *Ojcie Nasz*.

Druga zasadnicza część rozprawy bezpośrednio odnosi się do filozofii politycznej Cieszkowskiego. Rozdział pierwszy zawiera uwagi dotyczące istotności kwestii antropologicznych w filozofii polityki oraz rekonstrukcję, zawartą w pismach filozofa, koncepcji człowieka, którą określić można jako dialektyczno-historyczną. Za kluczowy wątek uznano tu tezy dotyczące statusu wspólnotowości oraz zabiegi interpretacyjne odnoszące się do znaczenia grzechu pierworodnego jako symbolicznego ujęcia skłonności do zła,

zakotwiczonego w ludzkiej naturze. Tematy te zostały zinterpretowane jako uzasadnienie dla tezy o historyczności agonistycznie rozumianej polityczności.

Kolejny rozdział stanowi opis tych idei filozoficzno-politycznych Cieszkowskiego, które uznano za najbardziej istotne dla rozumienia specyfiki jego wywodów. W podrozdziale wprowadzającym naszkicowano, wypracowaną przez Carla Schmitta, pojęciową matrycę, z pomocą której starano się skomentować tezy polskiego myśliciela. Dalsze partie rozdziału zawierają przedstawienie ważnego zwrotu, jaki dokonał się w filozofii politycznej bohatera dysertacji. Chodzi mianowicie o zwrot od Heglowskiego partykularyzmu, mającego charakteryzować relacje międzypaństwowe, do uniwersalizmu, który przez badaczy teorii stosunków międzynarodowych wiązany jest filozofią Immanuela Kanta. Z rzezonego uniwersalizmu wyrastają ustrojowe zasady ogólnoludzkiej wspólnoty politycznej, będącej przedmiotem postulatów polskiego filozofa. To, jakie znaczenie miały w niej mieć poszczególne, składające się na nią, narody, fundamenty jej ustroju i postulowane w jej ramach rozumienie prawa jest przedmiotem odpowiednich podczęści rozdziału. Typ uniwersalizmu prezentowany przez Cieszkowskiego może generować, zgodnie z ustaleniami Schmitta, absolutny rodzaj wrogości politycznej – na wątku tym skupiono się w osobnym podrozdziale.

Dalsze części składowe przedkładanej rozprawy ukazują swoistą argumentacyjną oscylację analizowanej filozofii politycznej, dokonującą się między motywami konserwatywnymi a liberalno-progresywnymi. Jako źródło ilustracji tego ruchu wykorzystano nie tylko pisma autora *O kredycie i obiegu*, lecz również jego działalność parlamentarną w Pruskim Zgromadzeniu Narodowym. Odrębnie omówiono także krytykę rewolucjonizmu jako metody działalności politycznej a także podjęto refleksję nad terminologią adekwatnie oddającą zapatrywania Cieszkowskiego na politykę. Końcowe fragmenty rozdziału akcentują ideologiczną niejednoznaczność opisywanej myśli jako konsekwencję przyjętej przez Cieszkowskiego dialektycznej metody rozumowania.

Trzeci i ostatni rozdział dysertacji został poświęcony instytucjonalnemu wymiarowi mesjanizmu. Aspekt ten uznać można za najbardziej nieoczywisty przejaw myśli mesjanistycznej. Oprócz wskazania na doniosłość „instytucjonalistycznego” podejścia do polityki, wyłaniającego się z lektury pism polskiego filozofa, w rozdziale zreferowano i poddano krytycznej analizie projekt reformy senatu, zaproponowane rozwiązania z dziedziny ekonomii oraz inicjatywy pedagogiczno-edukacyjne obecne w pismach autora *Ojciec Nasz*. Rozważaniom tym przyświecała intencja wydobywania z nich ich sensów, które łączyły instytucjonalne koncepty myśliciela z całością jego poglądów filozoficzno-politycznych. Końcowe partie rozdziału są próbą wytłumaczenia przyczyn podjęcia przez Cieszkowskiego

pewnych operacji dyskursywno-retorycznych mających osłabić w oczach pierwszych odbiorców omawianych tekstów ich emancypacyjne cele.

Zakończenie pracy składa się z podsumowania wyników przeprowadzonych dociekań, oceny teoretycznej płodności zastosowanych metod badawczych oraz krótkiego rozważenia aktualności badanej koncepcji.

Małgorzata Bielecka